

DOI: 10.31617/3.2023(129)07
УДК 341.63:339.542

КРАВЦОВ Сергій,

к. ю. н., доцент кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна
ORCID: 0000-0002-8270-193X
s.o.kravtsov@nlu.edu.ua

KRAVTSOV Serhii,

PhD (Law), Associate Professor at the Department of Civil Procedure, Arbitration and Private International Law
Yaroslav Mudryi National Law University
77, Pushkinska St., Kharkiv, 61024, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8270-193X
s.o.kravtsov@nlu.edu.ua

**ВІРТУАЛЬНИЙ
АРБІТРАЖНИЙ РОЗГЛЯД
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ СПОРІВ**

У системі альтернативних способів вирішення зовнішньоекономічних спорів ключове місце посідають форми проведення арбітражного розгляду. Диджиталізація багатьох сфер суспільного життя, зокрема порядку вирішення спорів, спонукає велику кількість інституційних арбітражних установ упроваджувати віртуальний розгляд як нагальну потребу для світової бізнес-спільноти. Основним питанням в цьому контексті є співвідношення між "безпосереднім" та "віртуальним" арбітражним розглядом. Мета статті – висвітлення результатів дослідження як законодавчого регулювання, так і правозастосовчої практики низки країн світу щодо "віртуального" арбітражного розгляду справи для можливого впровадження й подальшої уніфікації в українській правовій системі. Використано методи: структурно-логічного та системно-функціонального аналізу; порівняльно-правовий. Проаналізовано дефінітивну конструкцію "віртуальний арбітражний розгляд справи" крізь призму законодавчого регулювання багатьох країн світу. Виокремлюючи ключові проблемні питання українського законодавчого регулювання віртуального арбітражного розгляду справи, запропоновано шляхи вдосконалення цього процесуального інституту.

Ключові слова: віртуальний арбітражний розгляд, арбітраж, арбітражна угода, дистанційний розгляд, диджиталізація.

JEL Classification: F02, K33, K41.

**VIRTUAL
ARBITRATION OF FOREIGN
ECONOMIC DISPUTES**

In the system of alternative methods of resolving foreign economic disputes, forms of arbitration proceedings play a key role. The digitization of many spheres of social life, in particular the procedure for resolving disputes, prompts a large number of institutional arbitration institutions to implement virtual proceedings as an urgent need for the global business community. The main issue in this context is the relationship between "direct" and "virtual" arbitration. The purpose of the article is to highlight the results of the research of both legislative regulation and law enforcement practice of a number of countries of the world regarding "virtual" arbitration proceedings for possible implementation and further unification in the Ukrainian legal system. The methods used are: structural-logical and system-functional analysis; comparative legal. The definitive construction of "virtual arbitration proceedings" is analysed through the prism of legislative regulation of many countries of the world. Highlighting the key problematic issues of the Ukrainian legislative regulation of virtual arbitration proceedings, ways to improve this procedural institution are proposed.

Keywords: virtual arbitration proceedings, arbitration, arbitration agreement, remote proceedings, digitization.

Вступ.

Сучасне суспільство за останні десятиріччя зіткнулося з глобальною катастрофою – пандемія COVID-19. Ця трагедія світового масштабу

Copyright © 2023, Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (CC-BY) Міжнародна ліцензія, (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

не тільки забрала життя мільйонів людей¹, а й мала суттєві соціально-економічні наслідки, передусім значне зниження розвитку малого та середнього бізнесу, що призвело до суттєвих збитків у цьому сегменті економіки. Для можливості подальшого функціонування великої кількості як великих промислових підприємств, так і підприємств з надання послуг довелося радикально переосмислити організацію роботи, зокрема перемістивши міжособистісне спілкування у цифрову площину.

Така тенденція торкнулась і сфери надання юридичних послуг, оскільки саме міжособистісні контакти між людьми були і залишаються фундаментальною основою в цій галузі. У цьому логічному ланцюжку надання юридичних послуг врегулювання спорів, зокрема й у міжнародному комерційному арбітражі, завжди відіграє конститутивну роль, тож перехід до цифрової комунікації має забезпечити безперешкодне ефективне надання таких послуг. Що стосується саме врегулювання зовнішньоекономічних спорів шляхом арбітражу, то у цій сфері впроваджуються дві ключові видозміни:

по-перше, надання можливості сторонам брати участь в розгляді власних спорів у режимі "віртуальних слухань" через спеціальні платформи, що надають послуги з відеоконференцзв'язку (*Zoom, Cisco Webex and Microsoft Teams*), стало звичайним явищем (*Gary Born, 2020, с. 138*). Така дефініція має семантичну природу, оскільки певні науковці визначають цю процедуру саме як "дистанційне слухання" (*Maxi Scherer, 2020, с. 422*);

по-друге, дедалі частіше обговорюється питання про можливість існування міжнародного комерційного арбітражу в безпаперовій формі чи "Зеленого арбітражу", в межах якого весь документообіг (чи більша його частина) буде здійснюватися через Інтернет без використання друкованих екземплярів.

Саме кризь призму цих реформаторських подій аналізуватимуться перспективи впровадження онлайн арбітражу як сучасного тренду в системі альтернативних способів вирішення спорів.

Міжнародний комерційний арбітраж в Україні в останні роки зазнає суттєвих змін, а негативні чинники, зокрема пандемія та повномасштабне вторгнення країни-терориста, стали каталізаторами унеможливлення нормального функціонування арбітражного розгляду в Україні і підвищення рівня арбітражу як дієвого механізму вирішення спорів з іноземним елементом. Тому впровадження та удосконалення арбітражного віртуального розгляду є привабливою передумовою для розвитку зовнішньоекономічних відносин.

У статті проаналізовано здебільшого нормативно-правове регулювання об'єкта наукового дослідження в багатьох країнах світу. Крім того, аналіз наукових підходів закордонних і вітчизняних науковців (Ю. Притика,

¹ За офіційними даними Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я, станом на 12.04.2023 р. кількість летальних випадків від пандемії становить 6 897 025 осіб (<https://covid19.who.int>).

В. Полатай та інші) дають підстави зафіксувати намагання розкрити цю проблематику, але постійні зміни, що відбуваються у світі, є наслідком недостатнього її висвітлення. Так, Ю. Притика є прихильником більш традиційного підходу щодо правової природи віртуального арбітражного розгляду, визначається її похідною від природи класичного арбітражу (Ю. Притика, 2018, с. 186). Своєю чергою В. Полатай, розкриваючи особливості онлайн арбітражу, має більш скептичні погляди на це питання, наголошуючи, що хоча онлайн арбітраж і може стати правовим механізмом подолання корупції, але все ж не можливо перевести розгляд усіх спорів в онлайн у зв'язку з нагальною потребою застосування традиційного розгляду справи (В. Полатай, 2017, с. 35).

Метою статті є висвітлення результатів дослідження сучасних світових практик арбітражного віртуального розгляду справи.

Використано методи структурно-логічного та системно-функціонального аналізу під час дослідження законодавчого регулювання віртуального розгляду справи. Порівняльно-правовий метод застосовано під час аналізу правозастосовної практики національних судів.

1. Нормативно-правове регулювання арбітражного "віртуального" розгляду справи.

Одним з загальнотеоретичних питань, що постає під час аналізу арбітражного "віртуального розгляду" спорів, є його відповідність загальноприйнятій дефініції "розгляд справи" за змістовним наповненням і за формою вираження. Протягом 2021–2022 рр. Міжнародна Рада з комерційного арбітражу (*ICCA*) провела опитування респондентів з багатьох країн світу в рамках проекту "Чи існує право на безпосередній розгляд у міжнародному комерційному арбітражі?", за результатами якого оприлюднені національні звіти. Аналіз цих звітів дає підстави вважати, що, попри намагання міжнародної спільноти уніфікувати ті чи інші питання, що стосуються арбітражу, розуміння дефінітивної конструкції "віртуальний розгляд" дещо різняться в національних законодавствах і правозастосовній практиці. У Звіті Швейцарії зазначається, що під "розглядом справи" розуміється судові засідання, яке проводиться з метою вирішення питань факту, процедури та права, включаючи показання свідків і пояснень сторін. Отже, в цьому випадку відсутня будь-яка конкретизація форми проведення розгляду справи – з безпосередньою присутністю чи ні (*Paolo Marzolini, Daniel Durante*).

Разом з тим, як зазначається у Звіті Австралії, тлумачення процесуальних норм "потенційно виключає" право на безпосередній розгляд справи (*Lucy Martinez and Jay Tseng*). Таке твердження знаходить своє відображення у рішенні Федерального Суду Австралії, відповідно до якого встановлено, що участь свідків і сторін арбітражного розгляду в режимі відеоконференцзв'язку є проявом процесуальної

справедливості щодо всіх учасників спору і таким чином не може слугувати підставою для відмови у визнанні та приведенні до виконання арбітражного рішення (*International Relief and Development Inc v Ladu*, 2013).

Досить цікавий погляд викладено у норвезькому Звіті. Так, щодо сучасних видозмін правового регулювання арбітражного розгляду автори зауважують, що співвідношення між "безпосереднім" і "віртуальним" арбітражними розглядами є не чітко визначеним (*Ola O. Nisja and Per Aleksander Tonnessen*). З одного боку, норвезькі правники вважають, що арбітраж (міжнародний чи внутрішній) історично розглядався як продовження судового розгляду, і коли це питання поставало під час арбітражного розгляду, воно визначалося як невіддільна частина цивільного процесу Норвегії, відповідно на нього мають розповсюджуватися всі гарантії, які передбачені у ст. 6 Європейської Конвенції з прав людини й основоположних свобод (*Geir WOXHOLTH, Voldgift, 2013, с. 612*). Крім того, у ст. 26 Закону Норвегії "Про арбітраж" передбачається, що обидві сторони повинні бути повідомлені належним чином щодо будь-якого усного слухання справи та про будь-які зустрічі, на яких сторони мають бути присутніми (*Act No. 25 relating to Arbitration, 2004, 14 May*). Вживані термінологічні конструкції у своїй сукупності можна розуміти як безпосередність арбітражного розгляду з фізичною присутністю учасників спору. З іншого боку, відповідно до ст. 21 Закону Норвегії "Про арбітраж" арбітражний суд проводить арбітражний розгляд таким чином, як він вважатиме за доцільне, з урахуванням обмежень, встановлених арбітражною угодою та нормами цього Закону. А в ст. 13-1 Закону Норвегії "Про спори" перевага надається дистанційним зустрічам (*distance meeting*), хоча із застереження щодо сумісного вираження волі сторін спору (*Act relating to mediation and procedure in civil disputes (The Dispute Act)*).

Українське законодавство, що регламентує арбітражний розгляд справи в останні роки, також зазнало чималих змін, підставами виникнення яких була не тільки пандемія (як це вбачалося під час аналізу правового регулювання інших країн), а й повномасштабне вторгнення країни-агресора на територію незалежної України. Так, у ст. 42 Регламенту МКАС при ТТП України передбачено, що за умови дотримання положень Закону України "Про міжнародний комерційний арбітраж" і загальних засад арбітражного розгляду, передбачених цим Регламентом, сторони можуть на власний розсуд домовитись про процедуру розгляду справи складом Арбітражного суду. Попри надання переваги думці сторін спору, відповідно до ст. 43 Регламенту за умови дотримання будь-якої іншої угоди сторін склад Арбітражного суду приймає рішення: проводити усне слухання справи для подання доказів або для усних дебатів чи здійснити розгляд тільки на підставі документів та інших матеріалів. Однак, крім випадку, коли сторони домовилися не проводити усного слухання, склад Арбітражного суду

повинен провести таке слухання на відповідній стадії розгляду, *якщо про це просить будь-яка зі сторін*. Склад Арбітражного суду має усі повноваження щодо встановлення порядку проведення усних слухань, включаючи дату, тривалість, форму, зміст, процедуру, кінцеві строки та місце, а також щодо форми проведення усних слухань (очно, онлайн або у комбінований спосіб).

Аналіз таких норм свідчить, що український арбітраж у контексті вибору способу арбітражного розгляду є досить гнучким, і відсутність будь-яких імперативних приписів не може надавати сторонам спору можливість оскарження арбітражного рішення, яке буде ухвалено за результатами різних форм "усного слухання" справи.

Правозастосовна практика України переконує нас у протилежному: повноваження Арбітражного суду певною мірою може вступати в суперечність з позицією учасників спору. Так, заперечуючи проти задоволення клопотання про визнання та надання дозволу на виконання рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України від 30 липня 2021 р. у справі № 134/2020, відповідачі зазначали про неналежність повідомлення їх про арбітражний розгляд. Свої доводи вони мотивували тим, що Арбітражний суд постановив ухвалу щодо зміни процесуального графіка та деяких інших аспектів ведення справи, зазначивши, що остаточна форма проведення усного слухання (очно, через відеоконференцію або гібридна) буде визначена складом Арбітражного суду пізніше з урахуванням, зокрема епідеміологічної ситуації та введених карантинних заходів. Склад Арбітражного суду також висловив позицію про наявність у нього повноважень для проведення усних слухань у режимі відеоконференції. Заперечуючи проти такої форми проведення арбітражного розгляду, відповідачі наполягали на необхідності проведення саме очного усного розгляду справи. Попри висловлення незгоди однією з сторін арбітражного розгляду, секретаріат МКАС надіслав сторонам листа засобами електронної пошти з підтвердженням, що засідання відбудеться в режимі відеоконференції. Такі доводи не знайшли підтримки й під час розгляду зазначеного клопотання в Київському апеляційному суді та Касаційному цивільному суді, які одноставно дійшли висновку, що арбітражний суд надав оцінку щодо наявності в нього компетенції розглядати справу та проводити арбітражне засідання в порядку відеоконференції, зазначивши, що регламент МКАС та Закон України "Про міжнародний комерційний арбітраж" наділяють арбітражний суд широкими повноваженнями щодо порядку проведення арбітражного розгляду для найбільшої його ефективності, а тлумачення положень ст. 42 Регламенту дає підстави для висновку, що проведення слухань шляхом відеоконференції не позбавляє сторону можливості повноцінно викласти свою позицію і не призводить до порушення принципу змагальності, автономії волі

сторін та інших засад арбітражного розгляду. Тож арбітражний суд указав, що зазначений формат арбітражного розгляду сприятиме ефективному вирішенню спору в умовах пандемії з дотриманням усіх процесуальних прав сторін.

Установивши, що відповідач отримав процесуальний документ суду про призначення арбітражного розгляду, а незгода учасника справи з форматом проведення арбітражного засідання (відеоконференція) не свідчить про неналежне його повідомлення про арбітражний розгляд та порушення арбітражної процедури, суд першої інстанції зробив правильний висновок, що зазначені доводи боржника не є підставою для скасування арбітражного рішення чи відмови у його визнанні (*Постанова Касаційного цивільного суду від 04.08.2022 р. у справі № 824/217/21, 2022*).

2. Використання віртуальних розглядів арбітражними інституціями.

Для повного дослідження форм арбітражного розгляду вважаємо за необхідне звернути увагу на діяльність арбітражних інституцій і з'ясувати, як вони підходять до вирішення такого питання. Результати діяльності постійно діючих інституційних арбітражів знаходить своє відображення у їх звітах чи розробці ними низки правил (регламентів), які стають обов'язковими для застосування, якщо сторони спору обирають той чи інший арбітраж.

2.1. Міжнародна Торгова Палата.

Так, Міжнародною Торговою Палатою 9 квітня 2020 р. оприлюднені Керівні положення щодо можливих заходів, направлених на зменшення наслідків пандемії (далі – керівні Положення МТП 2020 р.) (*Guidance Note on Possible Measures Aimed at Mitigating the Effects of the COVID-19 Pandemic, ICC International Chamber of Commerce, 2020*). У Керівних положеннях МТП 2020 р. розтлумачено, що можливість заслухати учасників арбітражного розгляду в контексті ст. 25(2) Арбітражного регламенту Міжнародної Торгової Палати (*Rules of Arbitration of the International Chamber of Commerce, 2017*) після розгляду всіх можливих клопотань і пред'явлення всіх необхідних доказів варто розуміти як безпосередню участь сторін спору, так і використання спеціальних технічних засобів для прийняття участі в "усному розгляді". Тож вирішення питання про можливість проведення розгляду справи в режимі відеоконференції має вирішуватися складом арбітражного суду в кожному випадку окремо з урахуванням усіх аспектів. І акцентуючи на визначенні дефініції "розгляд справи" Керівні положення МТП 2020 р., визначають її як "живий, змагальний обмін між сторонами", який необов'язково повинен бути безпосереднім.

2.2. Королівський Інститут арбітрів.

У 2020 р. Королівський Інститут арбітрів прийняв Типове Положення щодо дистанційного врегулювання спорів, яке враховувало сучасні рекомендації урядових та інших арбітражних установ у період пандемії COVID-19 або інших обставин, які б унеможливили проведення безпосередніх контактів сторін арбітражного розгляду. У Типових положеннях розкривається суть "дистанційного врегулювання спорів" крізь призму саме відео- та аудіоконференцій, хоча водночас передбачається, що такі форми проведення арбітражного розгляду є лише частиною цієї дефініції (*Guidance Note on Remote Dispute Resolution Proceedings*). Королівський Інститут арбітрів закликає сторони спору передусім використовувати комбіновані відео- або аудіоконференції, оскільки вони є більш ефективним засобом для врегулювання спорів у разі, коли розгляд справи з фізичною присутністю скасовується чи відкладається. Попри стрімкі трансформації "світового клімату" і виокремлення онлайн-технологій як рушійної сили подальшого розвитку різноманітних сфер життя, зазначені Типові положення мають певні застереження, що стосуються дистанційного арбітражного розгляду. Так, через наявність різноманітного законодавчого регулювання й тлумачення застосування норм щодо можливості дистанційного розгляду в деяких країнах світу, в яких відповідно виникатиме питання щодо визнання та виконання такого арбітражного рішення, може ставитись під сумнів можливість обрання такої форми проведення арбітражного розгляду. І хоча цифрові технології стають більш визнаним комерційним та правовим інструментом, виокремлюються такі застереження:

- сторони спору мають усвідомлювати наслідки застосування дистанційного формату проведення арбітражного розгляду через наявність ризику скасування арбітражного рішення або відмови у його визнанні та виконанні;
- сторонам спору рекомендується зберігати оригінали документів, які містять підписи уповноважених осіб у паперовому вигляді. Це стосується як первісних документів (позов, договір, арбітражна угода тощо), так і всіх процесуальних документів, які за можливості можна отримати в арбітражі.

2.3. Бельгійський центр арбітражу та медіації (CEPANI).

Досить цікавим й дещо гнучким є погляд, що висвітлено у Звіті Бельгійського центру арбітражу та медіації "Усний розгляд під час COVID-19" (*Oral hearings in times of COVID-19, 2020*). Гнучкість полягає в тому, що, попри відсутність чіткої законодавчої регламентації щодо форм проведення арбітражного розгляду, у Звіті наведено поради для сторін спору та арбітрів щодо можливості вибору різноманітних варіацій розгляду справ при повному дотриманні права кожного бути заслуханим:

.....

дійсність. Не варто автоматично відкладати безпосередній розгляд справи для надання учасникам спору можливості бути фізично присутніми, оскільки віртуальні слухання здебільшого можуть вважатися дійсною альтернативою безпосереднім;

варіативність. Арбітражний розгляд не обов'язково повинен відбуватися виключно з безпосередньою участю учасників справи або виключно бути віртуальним. Застосування комбінованих форм арбітражного розгляду дасть змогу ефективніше й швидше вирішити спір;

можливість подання доказів. Якщо під час розгляду справи одна зі сторін виявить бажання продемонструвати арбітрам той чи інший доказ, який є в паперовому вигляді, то завдяки наявності такої функції віртуального розгляду, як спільне використання екрану та відображення таких доказів це дозволить переконатися, що арбітрам наданий саме той доказ, на який звертає увагу сторона;

чіткі та детальні процедурні правила. Склад арбітражного суду під час прийняття рішення про проведення дистанційного (віртуального) розгляду справи має чітко і зрозуміло визначити як організаційні (перевірка наявності технічної можливості, стійкий інтернет-зв'язок тощо), так і процесуальні аспекти задля запобігання виникнення проблемних питань.

2.4. Гонконзький міжнародний арбітражний центр (HKIAC).

Китай як одна з перших країн у світі, що відчув на собі наслідки пандемії, спромігся все-таки залишатися флагманом арбітражного врегулювання спорів у країнах Азії, а також в усьому світі. Так, Гонконзький міжнародний арбітражний центр видав Керівні Положення щодо віртуального розгляду, які є результатом власного багаторічного досвіду щодо забезпечення безперешкодного розгляду зовнішньоекономічних спорів і можуть застосовуватися до арбітражних розглядів повністю або частково віртуальних (*HKIAC Guidelines For Virtual Hearings*). У цих Керівних положеннях визначено п'ять основних послуг, які забезпечуватимуть проведення віртуальних арбітражних засідань:

- проведення відеоконференцій;
- проведення аудіоконференцій;
- електронний порядок направлення та приєднання їх до матеріалів справи;
- послуги зі складання стенографічних звітів;
- послуги щодо усного перекладу.

2.5. Віденський міжнародний арбітражний центр (*Vienna International Arbitral Centre*).

Для дослідження дефініції "віртуальний розгляд" в країнах континентальної Європи важливо надати аналіз Віденського Протоколу 2020 р. (Перелік передумов дистанційного розгляду), який роз-

роблений та оприлюднений Віденським міжнародним арбітражним центром та є керівними правилами для арбітрів і сторін спору щодо визначення того, чи є дистанційний розгляд справи доречним у конкретних обставинах (*The Vienna Protocol – A Practical Checklist for Remote Hearings*).

Обґрунтовуючи необхідність застосування Віденського Протоколу 2020 р., розробники зауважують, що ситуація з пандемією поставила сторони спору та арбітрів в умови, за яких вони вимушені шукати альтернативні форми безпосередньому арбітражному розгляду.

У тексті Віденського Протоколу 2020 р. зауважується, що через відсутність дозвільних та забороняючих норм щодо дистанційного розгляду в багатьох країнах світу за наявності лише абстрактного нормативного регулювання необхідно:

- розглянути питання про те, чи загалом допустимий дистанційний розгляд відповідно до закону місця проведення арбітражного розгляду та застосовних регламентів (якщо такі є);
- розглянути питання щодо виникнення потенційних проблем правозастосування під час дистанційного розгляду;
- у разі встановлення допустимості дистанційного розгляду розглянути питання доцільності призначення такої форми проведення розгляду спору в кожному конкретному випадку.

Як і більшість арбітражних регламентів, Арбітражний регламент Віденського міжнародного арбітражного центру 2021 р. не містить чіткої норми щодо визначення та можливості вибору сторонами чи арбітражем чіткого виду арбітражного розгляду. У ст. 30 (1) Арбітражного регламенту 2021 р. передбачається, що: "...якщо сторони не домовились про інше, арбітражний суд ухвалює рішення щодо того, чи буде арбітражне провадження здійснюватися усно чи письмово. Якщо сторонами не було виключено усне слухання, на прохання однієї з сторін арбітражний суд повинен провести таке слухання на відповідній стадії розгляду. З огляду на позиції сторін та конкретні обставини справи, арбітражний суд може прийняти рішення про проведення усного слухання за особистою присутністю сторін або за допомогою інших засобів. Сторони в будь-якому випадку повинні мати можливість ознайомитися з клопотаннями та поясненнями інших сторін та викласти суду свою позицію щодо них, а також щодо доказів" (*Арбітражний регламент Віденського міжнародного арбітражного центру*).

Отже, у цій нормі особлива увага зосереджується саме на можливості проведення "усного слухання", яке за своєю квінтесенцією наділене всіма ознаками дистанційного розгляду. Таке твердження прямо узгоджується зі ст. 28 Арбітражного регламенту 2021 р., відповідно до якої "арбітражний суд має здійснювати арбітражний розгляд ефективно та з найменшими витратами відповідно до Віденських правил та угоди сторін, а в усьому іншому – на власний розсуд". Адже

саме ці ознаки розгляду спору більшою мірою притаманні саме дистанційній, аніж безпосередній формі.

Попри таке диджитал-забарвлення арбітражного розгляду, на наш погляд, залишається все-таки невирішеним питання щодо врахування суб'єктивної думки сторін спору щодо можливості проведення дистанційного розгляду та співвідношення дискреційних повноважень арбітражу з "автономією волі" сторін спору.

Відповідь на ці два питання представлена у Рішенні Верховного Суду Австрії 2020 р. Так, арбітражний розгляд у цій справі проводився у Віденському міжнародному арбітражному центрі. У січні 2020 р. за клопотанням позивачів розгляд справи був відкладений на 15 квітня 2020 р., але через ковідні обмеження арбітрами в режимі відеозустрічі зі сторонами запропоновано проведення розгляду справи з використанням технічних засобів. Сторони спору заперечували проти проведення розгляду справи в такому форматі, подавши відповідні заперечення та прохання відкласти його на більш пізніший строк. Арбітражний суд за 7 днів до проведення слухання відмовив у задоволенні таких заперечень і вирішив, що все-таки розгляд справи буде відбуватися саме в режимі віртуального слухання. Після розгляду справи сторони, висунувши клопотання про скасування арбітражного рішення, стверджували, що відбулося несправедливе проведення розгляду справи з порушенням процесуальних гарантій і нерівне ставлення до сторін через проведення віртуального розгляду справи і унеможливлення підготуватися до судового засідання. Усі доводи зводились до того, що проведення арбітражного розгляду в режимі відеоконференції не відповідало європейським принципам щодо справедливого судового розгляду, відповідно відбулося порушення ст. 6 ЄКПЛ. До того ж сторона відповідача стверджувала, що під час віртуальних слухань неможливо встановити достеменно, якими документами будуть користуватися свідки та чи може бути на них здійснений вплив з боку третіх осіб. Верховний Суд Австрії, відхиляючи всі заперечення відповідача, зауважив, що:

- арбітражний суд наділений широкими дискреційними повноваженнями щодо управління арбітражним розглядом;
- справедливе й неупереджене ставлення до сторін спору не означає, що обидві сторони рівною мірою зобов'язані приймати участь під час розгляду справи, а лише те, що вони повинні мати справедливую потенційну можливість зробити це. Через те, що сторони були попереджені за 4 місяці до початку проведення судового засідання, то відповідно в них було достатньо часу для того, щоб підготуватися до нього;
- відеоконференція є загально визнаним та широко поширеним інструментом проведення як арбітражних, так і державних розглядів, особливо під час пандемії. Отже, проведення віртуального слухання

через відеоконференцію не порушує ст. 6 ЄКПЛ, оскільки має елементи права на доступ до суду, яке тісно пов'язане з правом на ефективний правовий захист;

- віртуальне слухання, що проводиться через відеоконференцію, може заощадити кошти та час, що сприятиме зміцненню правопорядку та водночас зможе забезпечити здійснення справедливого судового розгляду. Зокрема під час пандемії технологія відеоконференцій дає можливість гармонійно поєднувати право сторін на ефективне відправлення правосуддя й право бути заслуханим, що також є проявом верховенства права (*Oberster Gerichtshof in Republik Österreich, 18 ONc 3/20s-2, 2020*).

2.6. Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України.

Тенденції диджиталізації, зокрема й можливості впровадження віртуальних арбітражних розглядів в Україні, знайшли своє відображення у щорічному Звіті "Діяльність ICAC 2020", відповідно до якого передбачалося, що у 2020 р. міжнародний арбітраж у всьому світі пережив стрімку і всеохоплюючу інтеграцію технологій у процес арбітрування спорів. Пандемія за кілька місяців змусила арбітраж впровадити зміни, які, за інших обставин, еволюційно впроваджувалися б роками. Хоча і арбітри, і сторони вбачають не тільки переваги, але й ускладнення від обмежених можливостей проведення очних слухань, пандемія, беззаперечно, змінила арбітражні інститути і процес арбітрування спорів.

2020 рік став потужним поштовхом до змін і для роботи ICAC. Хоча арбітраж – дуже гнучкий формат вирішення спорів, його процедури все ж мають бути бездоганно врегульовані. Тому розроблено і схвалено зміни до Регламентів ICAC і UMAC, які врегулювали розширене використання технологій під час віддаленого арбітражного розгляду, зокрема:

- закріплено право Арбітражного суду встановлювати порядок проведення усних слухань, зокрема форму їх проведення (очно, онлайн або комбіновано);
- передбачено обов'язкове направлення сторонами документів у електронній формі;
- визначено момент отримання арбітражними інституціями електронних повідомлень сторін.

Крім зазначених нововведень, низку положень Регламенту ICAC було вдосконалено. Вжито ряд підготовчих кроків для переходу до 100 % диджиталізації арбітражного розгляду (*Річний Звіт ICAC 2020 – 24 сторінки найактуальнішої інформації про розвиток міжнародного арбітражу в Україні і світі*).

На початку 2022 р. війна в Україні внесла корективи в життя кожного українця – внаслідок масового бомбардування міст і селищ зупинили роботу підприємства будь-якої форми власності. Діяльність МКАС при ТТП України не стала винятком, але, розуміючи нагальну потребу в подальшому розвитку і необхідності розгляду справ, прийнято рішення про відновлення його роботи. В інформаційному просторі оприлюднено про те, що до усунення обставин, які в умовах воєнної агресії проти України зумовлюють загрозу життю, здоров'ю та безпеці учасників арбітражного процесу та арбітрів, усні слухання справ здійснюються з використанням систем відеоконференцзв'язку. Крім того, зазначалося, що час, упродовж якого в Україні діятиме режим воєнного стану, не буде зараховано до загального строку арбітражного розгляду справи, встановленого ст. 38 Регламентів ІСАС та УМАС (*ВАЖЛИВА ІНФОРМАЦІЯ щодо роботи ІСАС та УМАС України протягом режиму воєнного стану*).

Практична реалізація нормативного закріплення форм арбітражного розгляду в українській правозастосовній практиці на сьогоднішній день є проарбітражною, з визнанням, як і Верховний Суд Австрії, дискреції арбітражного суду щодо визначення арбітражної процедури. Так, відмовляючи в задоволенні клопотання про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, Київський апеляційний суд (далі – Касаційний цивільний суд) зауважує, що усне слухання є складовою всього арбітражного розгляду, в межах якого сторони подають письмові документи, зокрема, відзив на позовну заяву. Своєю чергою, заявник помилково ототожнив поняття арбітражного розгляду та усного слухання, посилаючись на те, що розгляд справи Арбітражним судом здійснено без його, заявника, належного повідомлення (*Ухвала Київського апеляційного суду у справі № 824/75/21, 25.06.2021 р.*).

Висновки.

За підсумками аналізу діяльності українського арбітражу можна зробити висновок, що, попри досить неоднозначне регулювання форм арбітражного розгляду, основний вектор обраний правильно – це надання всім учасникам арбітражного розгляду можливості використовувати сучасні онлайн-технології для проведення ефективного та неупередженого розгляду спору. Але все ж таки недосконалість Закону України "Про міжнародний комерційний арбітраж" (розділ V) та Регламенту МКАС при ТТП України може спричиняти у майбутньому випадки скасування або відмову у визнанні та приведенні у виконання арбітражних рішень, які є результатами віртуальних розглядів. В такому контексті вважаємо за необхідне врахувати досвід не тільки провідних арбітражних інституцій, а й правозастосовну діяльність національних судів багатьох країн світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	REFERENCE
Gary Born et al., "Empirical Study of Experiences with Remote Hearings: A Survey of Users' Views," in <i>International Arbitration and the COVID-19 Revolution</i> , pp. 137-150	Gary Born et al., "Empirical Study of Experiences with Remote Hearings: A Survey of Users' Views", in <i>International Arbitration and the COVID-19 Revolution</i> , (pp. 137-150)
Maxi Scherer, 'Remote Hearings in International Arbitration: An Analytical Framework', (2020), 37, <i>Journal of International Arbitration</i> , Issue 4, pp. 407-448, https://kluwerlawonline.com/journalarticle/Journal+of+International+Arbitration/37.4/JOIA2020020	Maxi Scherer, "Remote Hearings in International Arbitration: An Analytical Framework", (2020), <i>Journal of International Arbitration</i> , 37, Issue 4, pp. 407-448. https://kluwerlawonline.com/journalarticle/Journal+of+International+Arbitration/37.4/JOIA2020020
Притика, Ю. Д. Онлайн-арбітраж: поняття, ознаки та перспективи впровадження в Україні. Ю. Д. Притика, Вісник Національної Академії правових наук України: зб. науков. праць. 2018. № 3. С. 186-196	Prytyka, Ju. D. (2018). Online arbitration: concepts, features and prospects of implementation in Ukraine. <i>Visnyk Nacional'noi' Akademii' pravovyh nauk Ukrainy. Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine</i> , 3, 186-196
Полатай В. Ю. Електронний арбітраж. В. Ю. Полатай. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 6. С. 22-35	Polataj, V. Ju. (2017). Electronic arbitration. <i>Legal scientific electronic journal</i> , 6, 22-35
Paolo Marzolini, Daniel Durante. "Switzerland: Does a Right to a Physical Hearing Exist in International Arbitration?," ICCA Projects https://cdn.arbitration-icca.org/s3fs-public/document/media_document/Switzerland-Right-To-A-Physical-Hearing-Report.pdf	Paolo, Marzolini, Daniel Durante. "Switzerland: Does a Right to a Physical Hearing Exist in International Arbitration?," ICCA Projects https://cdn.arbitration-icca.org/s3fs-public/document/media_document/Switzerland-Right-To-A-Physical-Hearing-Report.pdf
See Lucy Martinez and Jay Tseng, "Australia: Does a Right to a Physical Hearing Exist in International Arbitration?," ICCA Projects https://cdn.arbitration-icca.org/s3fs-public/document/media_document/Australia-Right-to-a-Physical-Hearing-Report-October%202022.pdf	See, Lucy Martinez and Jay Tseng, "Australia: Does a Right to a Physical Hearing Exist in International Arbitration?," ICCA Projects https://cdn.arbitration-icca.org/s3fs-public/document/media_document/Australia-Right-to-a-Physical-Hearing-Report-October%202022.pdf
International Relief and Development Inc v Ladu (2013) FCA 1216 https://jade.io/article/306029	International Relief and Development Inc v Ladu (2013). FCA 1216 https://jade.io/article/306029
<i>Oberster Gerichtshof in Republik Österreich, 18 ONC 3/20s-2, 2020; https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Justiz/JJT_20200723_OGH0002_018ONC00003_20S0000_000/JJT_20200723_OGH0002_018ONC0003_20S0000_000.pdf</i>	<i>Oberster Gerichtshof in Republik Österreich, 18 ONC 3/20s-2, 2020; https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Justiz/JJT_20200723_OGH0002_018ONC00003_20S0000_000/JJT_20200723_OGH0002_018ONC00003_20S0000_000.pdf</i>
Ola O. Nisja and Per Aleksander Tonnessen, "Norway: Does a Right to a Physical Hearing Exist in International Arbitration?," ICCA Projects https://cdn.arbitration-icca.org/s3fs-public/document/media_document/Norway-Right-to-a-Physical-Hearing-Report.pdf	Ola, O. Nisja and Per Aleksander Tonnessen, "Norway: Does a Right to a Physical Hearing Exist in International Arbitration?," ICCA Projects https://cdn.arbitration-icca.org/s3fs-public/document/media_document/Norway-Right-to-a-Physical-Hearing-Report.pdf
Geir WOXHOLTH, <i>Voldgift</i> , 1st edn. (Gyldendal Norsk Forlag AS 2013) p. 612	Geir WOXHOLTH, <i>Voldgift</i> , 1st edn. (Gyldendal Norsk Forlag AS 2013) p. 612

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Act of 14 May 2004 No. 25 relating to Arbitration https://www.newyorkconvention.org/11165/web/files/document/2/1/21101.pdf	Act of 14 May 2004 No. 25 relating to Arbitration https://www.newyorkconvention.org/11165/web/files/document/2/1/21101.pdf
Act relating to mediation and procedure in civil disputes (The Dispute Act) https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-06-17-90/*	Act relating to mediation and procedure in civil disputes (The Dispute Act) https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-06-17-90/*
Постанова Касаційного цивільного суду від 04.08.2022 р. у справі № 824/217/21 https://reyestr.court.gov.ua/Review/105693664	Resolution of the Civil Court of Cassation dated August 4, 2022 in the case № 824/217/21 https://reyestr.court.gov.ua/Review/105693664
Guidance Note on Possible Measures Aimed at Mitigating the Effects of the COVID-19 Pandemic, ICC International Chamber of Commerce, April 2020, available at https://iccwbo.org/publication/icc-guidance-note-on-possible-measures-aimed-at-mitigating-the-effects-of-the-covid-19-pandemic	Guidance Note on Possible Measures Aimed at Mitigating the Effects of the COVID-19 Pandemic, ICC International Chamber of Commerce, April 2020, available at https://iccwbo.org/publication/icc-guidance-note-on-possible-measures-aimed-at-mitigating-the-effects-of-the-covid-19-pandemic
Rules of Arbitration of the International Chamber of Commerce, in force as from 1 March 2017 https://library.iccwbo.org/content/dr/RULES/RULE_ARB_2017_EN_25.htm?l1=Rules&l2=Arbitration+Rules	Rules of Arbitration of the International Chamber of Commerce, in force as from 1 March 2017 https://library.iccwbo.org/content/dr/RULES/RULE_ARB_2017_EN_25.htm?l1=Rules&l2=Arbitration+Rules
Guidance Note on Remote Dispute Resolution Proceedings https://www.ciarb.org/media/8967/remot-hearings-guidance-note.pdf	Guidance Note on Remote Dispute Resolution Proceedings https://www.ciarb.org/media/8967/remot-hearings-guidance-note.pdf
Oral hearings in times of COVID-19 https://www.cepani.be/wp-content/uploads/2020/06/Newsletter-May-June-2020-12-06-2020_250790_1.pdf	Oral hearings in times of COVID-19 https://www.cepani.be/wp-content/uploads/2020/06/Newsletter-May-June-2020-12-06-2020_250790_1.pdf
HKIAC Guidelines For Virtual Hearings https://www.hkiac.org/sites/default/files/ck_filebrowser/PDF/services/HKIAC%20Guidelines%20for%20Virtual%20Hearings.pdf	HKIAC Guidelines For Virtual Hearings https://www.hkiac.org/sites/default/files/ck_filebrowser/PDF/services/HKIAC%20Guidelines%20for%20Virtual%20Hearings.pdf
The Vienna Protocol – A Practical Checklist for Remote Hearings https://www.viac.eu/images/documents/The_Vienna_Protocol_-_A_Practical_Checklist_for_Remote_Hearings_FINAL.pdf	The Vienna Protocol – A Practical Checklist for Remote Hearings https://www.viac.eu/images/documents/The_Vienna_Protocol_-_A_Practical_Checklist_for_Remote_Hearings_FINAL.pdf
Арбітражний регламент Віденського міжнародного арбітражного центру https://www.viac.eu/images/documents/vienna_rules/АРБИТРАЖНИЙ РЕГЛАМЕНТ ТА РЕГЛАМЕНТ_3 МЕДІАЦІЇ ОН.pdf	<i>Arbitration Rules of the Vienna International Arbitration Centre</i> https://www.viac.eu/images/documents/vienna_rules/АРБИТРАЖНИЙ РЕГЛАМЕНТ ТА РЕГЛАМЕНТ_3 МЕДІАЦІЇ ОН.pdf
<i>Oberster Gerichtshof in Republik Österreich</i> , 18 ONc 3/20s-2. (2020). https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Justiz/JJT_20200723_OGH0002_018ONC00003_20S0000_000/JJT_20200723_OGH0002_018ONC0003_20S0000_000.pdf	<i>Oberster Gerichtshof in Republik Österreich</i> , 18 ONc 3/20s-2. (2020). https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Justiz/JJT_20200723_OGH0002_018ONC00003_20S0000_000/JJT_20200723_OGH0002_018ONC00003_20S0000_000.pdf

Річний Звіт ICAC 2020 – 24 сторінки найактуальнішої інформації про розвиток міжнародного арбітражу в Україні і світі <https://icac.org.ua/novyny-ta-publikatsiyi/ricznyj-zvit-icac-2020-24-storinky-najaktualnishoyi-informatsiyi-pro-rozvytok-mizhnarodnogo-arbitrazhu-v-ukrayini-i-sviti>

ICAC Annual Report 2020 – 24 pages of the most up-to-date information on the development of international arbitration in Ukraine and the world <https://icac.org.ua/novyny-ta-publikatsiyi/ricznyj-zvit-icac-2020-24-storinky-najaktualnishoyi-informatsiyi-pro-rozvytok-mizhnarodnogo-arbitrazhu-v-ukrayini-i-sviti>

ВАЖЛИВА ІНФОРМАЦІЯ щодо роботи ICAC та UMAC України протягом режиму воєнного стану <https://icac.org.ua/novyny-ta-publikatsiyi/vazhlyva-informatsiya-shhodo-roboty-mkas-ta-mak-pry-tpp-ukrayiny-protyagom-rezhymu-voynnogo-stanu>

IMPORTANT INFORMATION regarding the work of ICAC and UMAC of Ukraine during the martial law regime <https://icac.org.ua/novyny-ta-publikatsiyi/vazhlyva-informatsiya-shhodo-roboty-mkas-ta-mak-pry-tpp-ukrayiny-protyagom-rezhymu-voynnogo-stanu>

Ухвала Київського апеляційного суду від 25.06.2021 року у справі № 824/75/21 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97910473>

Decision of the Kyiv Court of Appeals dated June 25, 2021 in the case № 824/75/21 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97910473>

Конфлікт інтересів: Автор заявляє, що він не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору.

Автор не отримував прямого фінансування для цього дослідження.

Кравцов С. Віртуальний арбітражний розгляд зовнішньоекономічних спорів. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право.* 2023. № 4. С. 73-87. Серія. Юридичні науки. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(129\)07](https://doi.org/10.31617/3.2023(129)07)

Надійшла до редакції 28.04.2023.

Прийнято до друку 20.06.2023.

Опубліковано онлайн 03.09.2023.